

УДК 336.202

JEL H21

DOI: 10.32782/2786-8273/2023-1-9

Тофан І.М.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Львівський національний університет природокористування
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2198-9423>

Ivan Tofan

Lviv National Environmental University

ПРОБЛЕМАТИКА ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ ТА ЇХ ПОДАТКОВОГО СУПРОВОДУ В УКРАЇНІ

CHALLENGES OF INVESTMENT ATTRACTION AND TAX SUPPORT IN UKRAINE

Анотація. В статті проведений детальний аналіз інвестиційної привабливості України для іноземних інвесторів. Висвітлено проблемні аспекти законодавчого та управлінського характеру при залученні іноземних інвестицій. Відображено реальний стан залучення інвестицій протягом 2017–2022 років. Охарактеризовано вплив податкових пільг на обсяги залучення іноземних інвестицій. Здійснено оцінку податкового супроводу внутрішніх та зовнішніх іноземних інвестицій. В результаті проведених досліджень виявлено нестачу стимулюючих чинників інвестиційної діяльності. Встановлено, що зниження податкового навантаження не вплинуло на обсяги іноземних інвестицій протягом досліджуваного періоду. Пільги надаються шляхом зниження ставок податків або прямим бюджетним відшкодуванням. Рекомендується впровадити дієві заходи реформування державних інституцій які стримують інвестиційну привабливість держави.

Ключові слова: інвестиційний клімат, зовнішні інвестиції, податкові пільги, податковий супровід, «round tripping».

Abstract. Introduction. The development of a market economy is impossible without systematic and significant foreign investments in all sectors of the national economy. External and internal investments provide a reliable source of funding for current and future projects and overall economic development. Creating clear and stable conditions for attracting and engaging foreign investors in Ukraine is an urgent need and task for the current government. One significant problem in attracting foreign investments at this stage is the complex and convoluted taxation system. The state provides preferential conditions for certain sectors of the economy, which undermines the principle of equal rights for all economic entities and creates competitive advantages for selected business participants. These privileges are granted through reduced tax rates or budgetary compensation. Purpose. The objective of this article is to highlight the problematic aspects of attracting and providing tax support for foreign investments and to explore ways to address them in the current context and post-military state. Methods. To write this article were utilized certain methods such as abstraction, comparison, and analytical. Results. The article presents a detailed analysis of Ukraine's investment attractiveness for foreign investors. It highlights the legislative and managerial issues involved in attracting foreign investments. The real state of investment inflows during 2017–2022 is depicted. The impact of tax incentives on the volume of foreign investments is characterized. The taxation administration process for foreign investments is analyzed. Conclusion. The research reveals a lack of stimulating factors for investment activities. It is observed that the reduction of the tax burden did not affect the volume of foreign investments during the research period. It is recommended to implement an effective mechanism for reforming state institutions that hinder the investment attractiveness of the country.

Keywords: investment climate, foreign investments, tax incentives, tax support, round tripping.

Постановка проблеми. Розвиток ринкової економіки неможливий без систематичних та вагомих капіталовкладень в усі сектори народного господарства. Такими капіталовкладеннями зовнішнього джерела походження є іноземні інвестиції. В симбіозі із внутрішніми інвестиціями вони утворюють надійне джерело фінансування поточних і майбутніх проектів та розвитку економіки в цілому. Постійний дефіцит бюджету, внаслідок нестачі податкових надходжень чи то надмірних видатків бюджетних асигнувань, призводить до пошуку надійних джерел фінансування як державою так і суб'єктами підприємницької діяльності. Створення зрозумілих та стабільних умов залучення та діяльності іноземних інвесторів в Україні є нагальною потребою і терміновим завданням для діючої влади. Особливо проблемою на даному етапі залучення іноземних інвестицій є вкрай складна і запутана система оподаткування в частині створення пільгових умов

діяльності для окремих секторів економіки, що нівелює принцип рівноправності усіх суб'єктів господарювання та створює конкурентні переваги вибраних учасників бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми залучення та податкового супроводу іноземних інвестицій в Україні, особливо проблемні аспекти цього процесу, відображені в дослідженнях багатьох вітчизняних вчених: Андрющенка А., Гейца В., Грушка В., Данилишина Б., Іванова Ю., Крисоватого А., Юрія С. та багатьох інших. Дослідження науковців, аналітиків та експертів з проблеми залучення іноземного капіталу в Україну показали, що невирішеними проблемами цієї тематики є несприятливий інвестиційний клімат та недосконале і швидкозмінне податкове законодавство. Серед складових цих ключових недоліків є – обмеженість та суперечливість інформації про об'єкти інвестування, вибіркові податкові пільги, складність подат-

кового адміністрування, відсутність державних планів залучення іноземних інвестицій та неузгодженість інтересів бізнес-партнерів.

Метою написання цієї статті є висвітлення проблемних аспектів залучення та податкового супроводу іноземних інвестицій і пошуку шляхів їх вирішення в умовах сьогодення та по закінченню воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під час воєнного стану надзвичайно актуальним і доцільним є фінансове забезпечення діяльності держави та суб'єктів господарювання. Податкові та неподаткові надходження в Україні, формували не менше 75% доходів бюджетів усіх рівнів. Таким чином система оподаткування нашої держави є на даний час безальтернативним і основним джерелом надходжень. Та все ж її формує в левій частині доходів не держава, не громадяни, а суб'єкти підприємницької діяльності – платники податків. Як і внутрішнім так і зовнішнім суб'єктам господарювання необхідні стабільні та чіткі правила у сфері податкового адміністрування. Якщо вітчизняні суб'єкти господарювання знайомі із особливостями та можливостями вітчизняних «модераторів» які задіяні у податковому менеджменті, то для іноземних інвесторів є незрозумілим часті зміни векторів податкового адміністрування, подвійне трактування законодавчих норм у сфері інвестування, тощо. Іноземні інвестиції які вкладаються в економік України з даними НБУ треба розділити на дві групи – це інвестовані кошти з вітчизняним джерелом походження («ground tripping») і чисті іноземні інвестиції із джерелом походження доходу не з України.

За даними Департаменту статистики та звітності НБУ за останні 12 років досліджень (2010–2022 рр.) мали місце змінні тенденції у залученні іноземних інвестицій в Україну [1, с. 2]. За даними НБУ, у період з 2010 по 2022 рік обсяг прямих іноземних інвестицій, в яких кінцевим бенефіціаром є резидент, складав – \$10,5 млрд, що становило 25% від загальної суми. Максимальні показники даного типу інвестицій були найбільшими в період з 2010 по 2013 рік і становили в середньому 32,7% від загального обсягу інвестицій. Майже 90% цих інвестицій припадає на сфери виробничого характеру та матеріальних послуг. Та все ж з початком російської окупації сума інвестицій стала різко зменшуватись. У 2014–2015 роках кошти на такі операції витікали з України, що було пов'язано з політичними змінами в країні та початком бойових дій на сході. Протягом цих двох років фактичні та потенційні інвестори переглянули свою діяльність і пристосувались до нових умов господарювання в умовах підвищеного ризику. Фактично найбільшими інвесторами у вітчизняну економіку виступали компанії які зареєстровані на Кіпрі, в Нідерландах та Швейцарії. Саме тому починаючи з 2017 по 2021 роки чистий притік інвестиційних коштів типу «ground tripping» коштів з операціями повернення поступово зростав, та все ж не вийшов на рівень довоєнного рівня. Так, у 2017 році сума таких інвестицій склала \$270 млн, а у 2021 році вже \$1,89 млрд [3]. Таким чином, протягом чотирьох років надходження від іноземних інвестицій із джерелом доходу отриманого в Україні збільшились у 6 разів. А у 2022 році обсяги прямих іноземних інвестицій типу «ground tripping» оцінений експертами НБУ усього

у \$ 600 млн. Така фінансова ситуація стала наслідком повномасштабних військових дій через російське вторгнення. На жаль у 2023 році ситуація не покращується і дедалі ускладнює загально-економічну ситуацію в країні та критично знижує рівень її інвестиційної привабливості. Надзвичайно важко зацікавити іноземних інвесторів вкладати кошти у країну в якій триває війна. Та все ж світова спільнота має приклади виходу і з такої ситуації. З метою залучення інвестиційних коштів типу «ground tripping» доцільно долучати до цього процесу страхові компанії із спеціалізованими установами які діють під юрисдикцією Світового банку. Держава не може дозволити собі зупинити розвиток економіки адже це неминуче призведе до дефолту. На нашу думку, саме залучення прямих іноземних інвестицій із джерелом походження доходу з України і могли би дещо покращити фінансову та соціально-економічну ситуацію при умові страхування ризиків та сприятливого податкового супроводу.

В Україні перші кроки до страхування іноземних інвестицій започатковуються вже сьогодні. Так Міністерство економіки України разом із Багатостороннім агенством з гарантування інвестицій (MIGA) ще у вересні 2022 року задекларувало майбутню співпрацю на покращення інвестиційного клімату. Урядовці домовились з MIGA про запуск механізму страхування інвестицій під час бойових дій.

«Багатостороннє агенство з гарантування інвестицій (MIGA), що належить до групи Світового банку, готове запропонувати для України пілотний проект на суму \$30 млн. Ця сума вже виділена, і вони готові розпочинати співпрацю з нами хоч сьогодні. Отже, спочатку ми візьмемо один інвестиційний проект і відпрацюємо на ньому всі нюанси по наданню гарантій для іноземних інвесторів. У MIGA вже є такий інструмент, як Political Risk Insurance і в рамках цього інструменту є War Risk Insurance. Позитивним є те, що їх страхові продукти підходять для України, тобто не треба буде вигадувати щось нове з нуля», – зазначили представники Міністерства економіки України [2, с. 1]. Вже у 2023 році суми на покриття ризиків збитків будуть збільшені. Загальний портфель MIGA становить 24 млрд доларів. Передбачається, що після завершення структурування трастового фонду Світового банку, який буде призначений для відновлення України, наша держава отримає \$17 млрд на відновлення критичної інфраструктури і стимулювання економічного розвитку. Частка цієї суми буде скерована саме на страхування ризиків інвесторів. Обсяг страхового покриття має складати не менше 90% від суми інвестиції. Наявність механізму страхування інвестицій, впершу чергу, приверне увагу потенційних інвесторів і дозволить активізувати інвестиційну діяльність, адже зявиться можливість повернення коштів у випадку часткової чи повної втрати. MIGA підтримує інвестиції в інфраструктуру, енергетику, телекомунікації та виробництво. У 2023 році загальний страховий портфель компанії складає більше \$24 млрд. Даний вид страхування інвестицій від воєнних ризиків доступний і використовується – у Великобританії, Японії, Німеччині, Франції, Канаді, Австралії.

Найбільш цікавий і пізнавальний досвід для України в умовах сьогодення є в Ізраїлі. Адже ізраїльсько-палестинський збройний конфлікт вже триває багато

років і влада пристосувалась до нього таким чином що це на стає на заваді економічному розвитку. Одна з найбільш розвинутих економік світу, в умовах військового конфлікту із ісламськими державами та несприятливими умовами господарювання (45% країни розташовано в пустелі) успішно функціонує, розвивається і покращує захист від ворогів. Таким чином покращення інвестиційної привабливості під час воєнного стану є важким і трудомістким завданням, та все ж можливим, зважаючи на системну та безпрецедентну фінансову допомогу найбільш розвинутих країн світу – Австралії, Великобританії, держави ЄС, Канади, США та Японії.

Іншим важливим складовим залучення іноземних інвестицій є привабливе фіскальне законодавства в частині прозорості, простоти та стабільності податкового супроводу. Аналізуючи дані головного фінансового регулятора України за 2012–2022 роки, констатуємо що збільшення чи зменшення податкових пільг не приносять бажаного результату. Адже суб'єкт підприємницької діяльності в тому числі іноземний інвестор хоче перш за все єдиних для усіх правил оподаткування в залежності від наперед визначених критеріїв та показників. Не прослідковується жодного взаємозв'язку між пільговим оподаткуванням і сумами залучених інвестицій. Будь-які ініціативи підтримки бізнесу мають бути ретельно прораховані, а очікуваний ефект від цих ініціатив – переважати очікувані витрати (чи втрати надходжень). Особливо в період кризи, коли фінансовий ресурс держави є дуже обмеженим [5, с. 6]. Хаосні зміни векторів реформування податкового законодавства значно більше відштовхують іноземних інвесторів від капіталовкладень ніж, наприклад ставка на податку на прибуток – 18%, адже в ЄС як правило, вони усюди значно вищі. Так, у Чехії, Польщі -19%, Латвії, Естонії – 20%, Словаччині, Португалії – 21% [4, с. 3]. Ставки ПДВ та ПДФО в більшості країн ЄС також вищі ніж в Україні. Тому, на нашу думку, не має сенсу заціклюватися на зниженні ставок податків, бо це не є панацеєю залучення інвестицій. На багато важливішим видається складність податкового адміністрування, а саме блокування податкових накладних, неузгодженість електронного документообороту та двоякість трактування окремих норм податкового законодавства. Вирішивши повністю чи хоча частково їх держава внесе важливий вклад у покращення інвестиційного клімату для потенційних розпорядників коштів із джерелом походження з-за кордону.

Не варту забувати і про недовіру до судової системи, монополізація ринків олігархами що в умовах воєнного стану ще більше ускладнює процес залучення коштів в Україну. Окреслені структурні проблеми є набагато важливішими та потребують реальних і невідкладних дій, у порівнянні з запровадженням нових податкових пільг. Податкові пільги часто не сприяють додатковим інвестиціям – ті самі інвестиції продовжуються, навіть якщо фінансової вигоди від них немає, тобто орієнтовані на соціальну складову (розвиток сільських територій, облаштування територій). Згідно з дослідженнями Організації економічного співробітництва та розвитку, податкові пільги не в змозі компенсувати відсутність інвестиційної привабливості держави, що призводить до зниження рівня інвестицій. Поряд із фіскальними чинниками впливу важливе місце у інвестиційній при-

вабливості країни належить дієвим державним інституціям, розвинутій соціально-економічній інфраструктурі та позитивним макроекономічним показникам. Якщо вищенаведені чинники неефективні держави як правило вдаються до зменшення фіскального навантаження через створення специфічних і цілеспрямованих податкових пільг окремим галузям чи видам діяльності. Зниження ставок податків повинно застосовуватись системно з метою стимулювання економічної діяльності усіх сфер діяльності та суб'єктів господарювання. Для країн і платників податків податкові стимули швидше завдають шкоди і стимулюють послаблення податкової дисципліни, ніж реформи, спрямовані на спрощення податкової системи та розширення податкової бази.

Таким чином, податкові пільги мають ситуаційний характер щоб переконати інвесторів здійснити капіталовкладення, порушуючи принцип рівноправності інших суб'єктів господарювання, що є значним викривленням конкурентного середовища і відступом від основних принципів оподаткування. Податкові пільги – це перш за все втрати коштів бюджетів та фондів які необхідно замінити іншими джерелами фінансування. Тому важливо зосередити увагу на інших складових які формують інвестиційну привабливість держави. Дедалі важливішим стає адаптоване до воєнних реалій податкове законодавство, яке б відповідало потребам інновацій та інвестицій у національну економіку. Оскільки інструменти податкового регулювання є важливим чинником активізації інвестиційної діяльності особливо під час воєнного стану та і у повоєнний період також. Для забезпечення зростання обсягів інвестицій необхідне проведення структурних реформ вітчизняної економіки, які пов'язані зі створенням сприятливого інвестиційного клімату у сфері інноваційної діяльності. Враховуючи обмеженість фінансових ресурсів, у сучасних умовах держава повинна надавати пріоритет непрямим методам стимулювання інвестиційних та інноваційних процесів. Структурна деградація української економіки не за горами, якщо не позбутися олігархічного підходу до ринкових механізмів господарювання.

Висновки. Дослідивши основні проблемні аспекти щодо залучення та податкового супроводу іноземних інвестицій виявлено наступні моменти. За тридцять років незалежності в Україні законодавчі норми регулювання інвестиційної діяльності залишаються і надалі не вирішеними. Вкрай важливо сформулювати податкове законодавство, яке б відповідало інноваційним та інвестиційним потребам вітчизняної економіки. Встановлено, що зниження податкового навантаження не вплинуло на обсяги іноземних інвестицій протягом досліджуваного періоду. Натомість забезпечення дієвості ключовим державним інституціям, соціально-економічній інфраструктурі та позитивним макроекономічним показникам дозволить створити максимально привабливий інвестиційний клімат. Невирішеність цих проблем, на даний час, призводить до негативних наслідків як для іноземних інвесторів, які втрачають майно та доходи і змушені йти з українського ринку, так і для держави у цілому внаслідок погіршення інвестиційного іміджу, скорочення робочих місць та зниження в цілому рівня суспільного добробуту громадян.

Бібліографічний список:

1. Оцінка обсягів прямих іноземних інвестицій, в яких кінцевим контролюючим інвестором є резидент за 2010–2022 рр. 2023. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FDI_round_triping_ICL-DFS_pr.pdf?v=4 (дата звернення: 22.04.2023).
2. Мінекономіки України домовилось з MIGA про запуск механізму страхування інвестицій під час війни. 2022. URL: <http://surl.li/imuiz> (дата звернення: 27.04.2023).
3. Прямі іноземні інвестиції. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/2020/> (дата звернення: 02.06.2023).
4. Щодо ставок основних податків в Україні порівняно зі ставками податків в країнах ЄС. 2023. URL: <https://tax.gov.ua/media-tsent/novini/685400.html> (дата звернення: 21.04.2023).
5. Марчак Д., Маркуц Ю. Невидимі субсидії. Хто і скільки втрачає, а хто – отримує в Україні від податкових пільг? 2020. URL: <https://www.promoteukraine.org/uk/nevidimi-subsidii-hto-i-skilki-vtrachae-a-hto-otrimue-v-ukraini-vid-podatkovih-pilg/> (дата звернення: 24.05.2023).

References:

1. Otsinka obsiahiv priamykh inozemnykh investytsii, v yakykh kintsevym kontroliuiuchym investorom ye rezydent za 2010–2022 rr. (2023). Available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FDI_round_triping_ICL-DFS_pr.pdf?v=4 (accessed April 22, 2023).
2. Minekonomiky Ukrainy domovylos z MIGA pro zapusk mekhanizmu strakhuvannia investytsii pid chas viiny (2022). Available at: <http://surl.li/imuiz> (accessed April 27, 2023).
3. Priami inozemni investytsii. Ministerstvo finansiv Ukrainy (2023). Available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/2020/> (accessed June 02, 2023).
4. Shchodo stavok osnovnykh podatkov v Ukraini porivniano zi stavkamy podatkov v krainakh YeS (2023). Available at: <https://tax.gov.ua/media-tsent/novini/685400.html> (accessed April 21, 2023).
5. Marchak D., Markuts Yu. (2020) Nevidymi subsidyi. Khto i skilky vtrachae, a khto – otrymuie v Ukraini vid podatkovykh pilh? Available at: <https://www.promoteukraine.org/uk/nevidimi-subsidii-hto-i-skilki-vtrachae-a-hto-otrimue-v-ukraini-vid-podatkovih-pilg/> (accessed May 24, 2023).

Стаття надійшла до редакції 16.06.2023